

***bitig* Edebiyat Fakültesi Dergisi**

bitig Journal of Faculty of Letters

(Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı
İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025)

Muğlalı Şâhidî Dedenin 2012 Yılında Yayınladığımız Farsça Divanının Hikâyesi

Hossein ARMİN

Dr.

Shiraz University of Medical Sciences

hosainarmin1395@gmail.com

 ORCID 0009-0007-2880-590X

Kitap İncelemesi/Book review

Geliş Tarihi/Received: 20.02.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 22.02.2025

Atıf/Citation

Hossein, Armin (2025), Muğlalı Şâhidî Dedenin 2012 Yılında Yayınladığımız Farsça Divanının Hikâyesi, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025, 438-447.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.
This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz

XVI. yüzyıl Mevlevîliğinin tanınmış simalarından ve Anadolu Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede yazdığı Farsça eserleri ve Farsça şiirleri ile de araştırılmaya başlanmıştır. Kendisi ile ilgili bilgiler veren eski ve yeni bazı kaynaklar onun Farsça şiirler söylediği, hatta Farsça bir divanı olduğundan söz

ederler. Ancak uzun yıllar geçmesine rağmen bu Farsça divanın nerede olduğu, eğer varsa yazma nüshaları ve içerik ve hacminin ne kadar olduğu hakkında hiçbir bilgiye rastlanamamıştı. Biz 2010 yılında Şâhidî Dede'den haberdar olup, eserlerini inceledikten sonra bu Farsça divanını araştırmaya koyulduk. Çeşitli araçlarla yaptığımız araştırmaların ardından bir sene kadar sonra bu Farsça divanı Amerika'da Princeton Üniversitesi El Yazmaları kısmında bulduk. Dijital ortamda eseri aldıktan sonra dizgisini yapıp, gerekli inceleme ve araştırma notları ile birlikte Tebriz'de 2012 yılında yayınladık.

Anahtar sözcükler: Şâhidî Dede, Farsça Divan, Dîvân-ı Şâhidî, Muğla, Dîvâne Mehmed Çelebi

The Story of Muğlalı Şâhidî Dede's Persian Divan, Which We Published in 2012

Abstract

Şâhidî (Shahidi) Ibrahim Dede, one of the prominent figures of 16th-century Mevlevi Order and an important representative of Anatolian Turkish literature, has also been studied for his Persian works and Persian poetry. Some old and new sources mention that he composed Persian poetry and even had a Persian *divan* (Persian poetry book). However, for many years, no information had been found regarding the location of this Persian divan, whether there were manuscript copies of it, or about its content and volume. After becoming aware of Şâhidî Dede in 2010 and studying his works, we began researching this Persian divan. After conducting various researches, about a year later, we discovered it in the Manuscripts section of Princeton University in the United States. After acquiring the work digitally, we prepared its typesetting and published it in Tabriz, Iran, in 2012, along with necessary annotations and research notes.

Keywords: Shahidi Dede, Persian Divan, Divan-i Shahidi, Muğla, Divane Mehmed Çelebi

2010 yılında İran ve Türkiye'nin ortak mirasını incelerken Muğlalı Şâhidî Dede ile eserleri sayesinde tanıştım. Özellikle *Tuhfe-i Şâhidî* adlı manzum sözlüğünden Farsça öğrenmeye ve öğretmeye meraklı bir kişilik olarak gördüm. Belki de âşığı olduğu Mevlâna'nın *Mesnevi'si*ni herkesin orijinalinden okuyabilmesi için Farsça öğrenmesini istiyordu. Ya da en azından şeyhliğini yaptığı Muğla Mevlevîhânesi'ndeki müritlerinin ve şeyhi Divâne Mehmet Çelebi'nin kabrini ziyaret için sık sık gittiği Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'ndeki Mevlevîlerin ve tabii ki diğer Mevlevîlerin istifade

etmesini arzu ediyordu.

Kendim Azerbaycan Türkü olduğum ve Türkçeye de çok ilgi duyduğumdan dolayı Şâhidî Dede'nin bu lügatinden yola çıkarak kendisini tanımak ve eserlerini öğrenmek için araştırmalar yapmaya başladım. Türkiye'deki Şâhidî Dede ile ilgili yayınlanmış kitaplara, yazma eser kataloglarına ve yüksek lisans, doktora tezlerine bakmaya çalıştım. Kütüphane uzmanı olduğum için bu konuda zorluk çekmedim. Bir yıl kadar sonra anladım ki Şâhidî Dede'nin birçok eseri var, çoğu hakkında kitaplar yazılmış, akademik tezler çalışılmış, ancak hemen

hemen hepsinde kendisinin Farsça bir divanı olduğu ancak bulunamadığı, görülemediği gibi tespitleri olması dikkatimi çekti ve bunu araştırmaya başladım. Önce İran'daki dijital ve basma şeklindeki yazma eserler kataloglarını taradım, ancak bulmadım. Sonra dünyadaki birçok kütüphanenin sitelerine, üniversitelerin yazma eser arşiv ve koleksiyonlarına girerek taramaya başladım. Ne mutlu ve güzel bir tesadüf ki, Şâhidî'nin bu hiç görülmeyen, bulunamayan ve aslında sadece Ali Enver'in *Semâhâne-i Edeb*'te bahsettiği ve diğer çalışmaların buradan aldığı Farsça divanını Amerika Princeton Üniversitesi El Yazmaları bölümünde buldum. Çok sevindim, çok heyecanlandım. Hemen siteden bu divanın tüm görsellerini aldım, 122 gazel vardı ve hemen çalışmaya başladım. Bu eser ile birlikte yazmanın (mecmuanın) devamında *Tuhfe-i Şâhidî*'nin de bir nüshası vardı. Bu arada yine bu divanın başka nüshası var mı diye araştırmalarımı devam ettim, ancak başka bir nüshasını göremedim, şimdiye kadar bulamadım ve bu yazmanın tek nüsha olduğuna kanaat getirdim. Nitekim nüshanın sonunda

932 Hicri (M. 1525-26) tarihinin yazılı olması, bu yazmanın yazarının muhtemelen Şâhidî Dede'nin kendi nüshası (*miellif nüshası*) olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle *Tuhfe-i Şâhidî* kısmında sayfa kenarlarında ve metnin yanında yapılan birkaç düzeltme de (*tashih*) göz önüne alındığında, bu tespiti neredeyse kesin gözüyle bakılabilir. Bu tarihin Şâhidî Dede'nin vefatından 25 yıl öncesine ait olduğu düşünülürse bu tarihten sonra Farsça şiir söyleyip söylemediği, söyledi ise nerede kaydedildiği ayrı bir konudur.

Şâhidî Dede'nin Farsça divanı ile bir yıl kadar çalıştım. Bu dönemde kendi hayatı hakkında tek ana kaynak olan ve yine Farsça yazdığı *Gülşen-i Esrâr* adlı eserinin Farsça metnini ve incelemesini doktora tezi (*Şâhidî İbrâhîm Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı, Tenkitli Metin-Tablîl, Selçuk Üniversitesi*

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998) olarak çalışan Nuri Şimşekler Hoca ile irtibata geçtim. Kendisi Şâhidî Dede'nin Farsça divanını bulduğum haberini alınca çok sevindi, heyecanlandı, beni tebrik etti ve sonrasında kendisinden de bazı yardımlar alarak 2012 yılında (1391 hş.) Şâhidî Dede'nin Farsça divanını *Dîvân-ı Fârsî-yi Şâhidî* adıyla İntişârât-ı Erk Yayınları arasında 156 sayfa olarak Tebriz'de yayınladım, dijital olarak da hocaya gönderdim. Nuri Şimşekler Hoca, 2016 yılında Tahran'daki Türkiye Büyükelçiliğinde Kültür Müşaviri olarak gelmiş, beni oradan aradı ve Şâhidî'nin Farsça divanı konusunda Türkçeye tercüme edilmesi ve Farsça metni ile yayınlanması konusunu hep konuştuk. Tahran'dan Tebriz'e bir toplantı için geldiği zaman da yüz yüze görüştük, kendisine divanı basılı olarak hediye ettim.

Aradan uzun zaman geçti, hem ben başka çalışmalara ve işlerime yöneldim hem de Nuri Hoca işlerinin yoğunluğunu ve yurt dışında görev yapmasını söyleyerek biz Şâhidî'nin bu Farsça divanı konusunda ortak bir çalışma yapamadık, ancak bu sürede metni tekrar gözden geçirmeye çalıştım. Nuri hoca da yavaş yavaş vakit buldukça çevirmeye çalıştığını, metne tam hâkim olmaya başladığını

belirtiyordu. Nihayetinde Nuri Hoca yurt dışı görevinden Türkiye'ye dönünce 2021 yılından itibaren ayda birkaç kez, bazen haftada bir iki kez çevrimiçi ortamda Nuri Hoca ile bir araya gelip hem yazma nüshadan Farsçasını tekrar teyit etmeye hem de Türkçesi üzerine istişarelerde bulunmaya başladık. 2025 yılı itibarı ile de artık 100 gazeli tamamlamış olduk, geriye 22 gazel kaldı. İmkân olduğu takdirde Muğlalı Şâhidî Dede'nin bu aranıp da bulunamayan Farsça divanını Türkiye'de Farsça metni, çevirisi ve incelemesi ile yayınlamayı çok arzu ediyoruz.

Şâhidî'nin Farsça divanının edebî özellikleri hakkında da birkaç söz söylemek isterim:

Şâhidî'nin Farsça şiirlerini okuduğumda Hâfız-ı Şîrâzî, Sâib-i Tebrizî, Şâhi-yi Sebzvârî ve Fuzûlî'nin şiirlerindeki temalar aklıma geliyor. Belki de bu şâirlerin divanlarını okumuş olabilir diyorum.

Yine Abdülbâki Gölpınarlı'nın da *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik* adlı eserinde dediği gibi, Şâhidî Dedenin Farsçası o kadar kuvvetli değil, ancak Farsçayı kitaplardan, divanlardan öğrenmesi nedeni ile bence yine de Farsçası çok da zayıf değil. Hatta Sebk-i Hindî üslubu ile şiir söylediğini gözlemlemekteyiz. Ayrıca Şâhidî Dede'yi Mevleviliğe eserleri ile yapmış olduğu katkılar açısından değerlendirmek ve özellikle *Tuhfe-i Şâhidî*'si ile göz önünde tutmak gerekir.

Kitabın baskısını tamamladıktan sonra, Divân-ı Şâhi-yi Sebzvârî'yi (ö. 857/1453) okudum ve Şâhidî Dede'nin şiirlerinin Şâhi'nin şiirlerine çok benzediğini ve yakın olduğunu fark ettim. Bu benzerlik gazellerin çoğunda mevcuttu ve beyitlerin kelimeleri ve temaları birbirine yakındı. Şâhi'nin şöhreti ve divanının çok sayıda yazma nüshasının Türkiye kütüphanelerinde bulunması göz önüne alındığında, Şâhidî Dede'nin Şâhi'nin divanına ulaşabildiği ve okuduğu söylenebilir. Nitekim Şâhidî de yayınladığımız Farsça divanında 2 gazelde Şâhi'nin adını anar. Örneğin 50. gazelinin son beyitinde;

سوی شیراز بشد حافظ و شاهی به هرات

شاهدی در طلب شمس به تبریز آمد

“Hâfız Şîraz'a, Şâhi Herat tarafına gitti;

Şâhidî de Şems'i bulmak için Tebriz'e geldi.”

diyerek Hâfız-ı Şîrâzî ile Şâhi-yi Sebzvârî'ye verdiği önemi göstermekte. Biz de bundan dolayı yayınladığımız Şâhidî Dede'nin Farsça divanının mukaddime kısmında “Şâhi ve Şâhidî” başlığıyla kısa bir bölüm yazdık (Şâhidî Dede, 1391 hş./2012).

Sonuç olarak belirtmem gerekirse, Muğlalı Şâhidî Dede yazmış olduğu Mevlâna'nın *Mesnevî'sini* şerhi tarzındaki *Gülşen-i Tevhîd*, Farsça-Türkçe manzum sözlük niteliğindeki *Tuhfe-i Şâhidî*, Türkçe yazdığı bazı şiirler ve insan uzuvlarının sembolik anlamlarını yansıttığı *Gülşen-i Vahdet* adlı Türkçe eserlerinin yanında Farsça olarak kaleme aldığı, kendisi, şeyhi Dîvâne Mehmet Çelebi ve yaşadığı bölgenin Mevleviliği hakkında bilgi veren *Gülşen-i Esrâr* adlı Farsça eserinin yanında bu bahsettiğimiz ve ilk kez tarafımızdan bulunup Farsça metni yayınlanan Farsça divanı ile de edebi yönü açısından tekrar yeni bilgiler üretilmeye açılmış olacaktır. Farsçası açısından da Türkiye'deki Fars Dili ve Edebiyatı ve Mevlevilik alanına, İran Fars Edebiyatına da

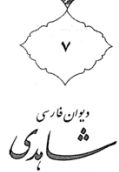
bir zenginlik katacak olan Şâhidî Dede'nin Farsça divanı iki ülke kültür ve edebiyatına da hayırlı olsun.

Kaynaklar

Şahidî, İ. D. (1470-1550). *Dîvan-i Şahidî* (Ramađan 932 (1526). Princeton University Library Islamic Manuscripts, Garrett no. 1500Y (Gift of Robert Garrett '97).

Şâhidî Dede, İ. (1391 hş. /2012). *Dîvân-ı Fârsî-i Şâhidî*, Yayınlayan (Tashîh ve Tahkîk): Hüseyin Armin, Tebriz, İntişârât-ı Erk.

Ekler

- ۴۴..... عشقت چو به قصد عقل و جان رفت
 ۴۵..... کدام سینه که مجروح دل فگار تو نیست
 ۴۶..... خوشا دلی که به مهر وی و نشانه اوست
 ۴۷..... چو عقد سنبل تو عقده بر جبین انداخت
 ۴۸..... کسی که عشق تو ورزید با فراغ نرفت
 ۴۹..... بسم نبود که زلفت به قصد دین برخاست
 ۵۰..... قدم به پرسش من رنجه کن به رسم عیادت
 ۵۱..... با لعل جان فرای تو آب زلال چیست
 ۵۲..... قدت سرو گفتیم و رویی نداشت
 ۵۳..... امروز ز نو دلبر ما خوی دگر داشت
 ۵۴..... دلم را جز غمت سودی نمانده است
 ۵۵..... خوش بود که تیرش به دل ما گذری داشت
 ۵۶..... هر سر که بوی سنبل تو در دماغ داشت
 ۵۷..... دل بسی گردید چون زلف تو دلداری نیافت
 ۵۸..... تا به تیغ ستم اندر دل من چاک انداخت
 ۵۹..... از عنبرت غبار چو بر یاسمین نشست
 ۶۰..... چو بر دل لشکر عشق از کمین ریخت
 ۶۱..... دلبرا در کشتن ما خود بگویی سود چیست
 ۶۲..... آن‌کو دل خود به خار نهاد
 ۶۳..... جان ز تن رفت و دل اندر عقد گیسویت بماند
 ۶۴..... زلف و رخ تو چون شب مه تاب نماید
 ۶۵..... خوب رویان چو صید عام کنند
 ۶۶..... دانی که جان به فکر لبیت در چه حال بود
 ۶۷..... از کمان خانه چو خوابان سحری بکشایند
 ۶۸..... ز زلف تو جان چون شود فارغ آیند
 ۶۹..... دل بی غم تو چرا نشیند
 ۷۰..... دیده از دیدن تو بس نکند

فهرست

- پیشگفتار..... ۱۱
 مقدمه..... ۱۳
 شاهی و شاهدی..... ۲۴
 ز روی لطف بکن بوسه‌ای حواله ما..... ۲۸
 برکن به دور لعل نگارم پیاله را..... ۲۹
 اگر نه زلف تو می‌برد در پناه مرا..... ۳۰
 جز ناله نیست مونس جان دل ربوده را..... ۳۱
 به عشاقان خود بنما جمال عالم آرا را..... ۳۲
 لعل لب تو شفاست ما را..... ۳۳
 کردی ز غم آباد چو کاشانه ما را..... ۳۴
 باز نما به مطربان نغمه جان گذار را..... ۳۵
 هر لحظه سیل دیده به خون می‌کشد مرا..... ۳۶
 کجا شد هودج لیلی که مجنون است ازو دلها..... ۳۷
 ای خاک درت سجده که جمله جبینها..... ۳۸
 ای طاق دو ابروی تو محراب جبینها..... ۳۹
 مده هر دم سر آن زلف را تاب..... ۴۰
 خطت را بدایت بغایت خوش است..... ۴۱
 وصف کمال حسن تو ورد دوام ماست..... ۴۲
 مرا دلی است که در وی به جز محبت نیست..... ۴۳

دیوان فارسی
شاهدی

پیشگفتار

بعد از دیدار مولانا با شمس تبریزی و آغاز انقلاب درونی مولانا، آموزه‌های وی از قید مکان و زمان فراتر رفت و در جای جای جهان روز به روز بر تعداد مشتاقان و طالبان یادگیری اندیشه‌هایش افزوده شد. حضور مولانا در آسیای صغیر باعث شد از همان دوره حیاتش طالبان یادگیری مثنوی معنوی در آن محل جغرافیایی افزونتر باشند. نکته جالب توجه اینجاست که برخی مشتاقان مثنوی خوانی در آسیای صغیر فارسی زبان نبودند و عطش یادگیری مثنوی مولوی و درک لذت خواندن و فهم آن کتاب بزرگ، باعث می‌شد ابتدا زبان فارسی را نزد اساتید یاد بگیرند. به همین منظور در آن دوره -بعد از سده هشتم- کتاب‌های فرهنگ و لغت دو زبان فارسی و ترکی در قالب نصاب نویسی نوشته شد. از کتاب‌های مذکور که به منظور آموزش زبان فارسی به مولوی دوستان نوشته شده، می‌توان به تحفه شاهدی از ابراهیم دده شاهدی و تحفه الإخوان از خطیب رستم اشاره کرد.

دیوان فارسی
شاهدی

از آن ساعت که روی آن بت پیمان شکن دیدم..... ۱۲۵
چرا ز درد غم یار خود به غم باشیم..... ۱۲۶
خواهم که با تو قصه خود در میان نهم..... ۱۲۷
به عشق آن میان شد مدتی با من سمر بندم..... ۱۲۸
مرا گر هجر دل بر آتش است و دیده دریا هم..... ۱۲۹
تا دل به قید زلف دلارام بستم..... ۱۳۰
به پیش عارض او عرض آفتاب مکن..... ۱۳۱
گویا بگذشتی ز چمن با رخ گلگون..... ۱۳۲
آمد نگار بر در دل دیده باز کن..... ۱۳۳
ما را درون پر آتش و غافل نگار از آن..... ۱۳۴
عمر در صبر شد و وعده دیدار همان..... ۱۳۵
ای جان فدای جمله به شمشیر جنگ تو..... ۱۳۶
تا کی کنیم آتش دل را نهان از او..... ۱۳۷
دل و جگر به غم تو کیاب شد هر دو..... ۱۳۸
جانا به لطف خویش به ما یک سخن بگو..... ۱۳۹
خوشا شب تا سحر با او نشسته..... ۱۴۰
ماییم ز عشق مست رفته..... ۱۴۱
اگر از دهان تو زد لاف پسته..... ۱۴۲
ای نسیم از دوست اعلامی بده..... ۱۴۳
خط طعنه بر مشک و عنبر زده..... ۱۴۴
تا مردمک دیده من حسن تو دیده..... ۱۴۵
بگو بیا ز که کاشانه که می‌پرسی..... ۱۴۶
دو زلف سرکش دل‌بند داری..... ۱۴۷
دلا گر عشق مه رویی نداری..... ۱۴۸
ای از صفات حسن تو بر هر گذر افسانه‌ای..... ۱۴۸

Ek 1. Eserin muhtevası.

دیوان فارسی
شاهدی

غزل ۳

برکن به دور لعل نگارم پیاله را
تا پیشکنیم توبه هفتاد ساله را
گشتند منفع گل و سنبل به رنگ و بوی
تا برفکنند ماه من از گل کلاه را
دوران دون بین که چو خواهیم جرعه‌ای
پر می‌کنند ز خون جگر جام لاله را
غیر از صباچونامه‌بری نیست سوی دوست
من هم دهم به باد و هوا این رساله را
چون یافت شاهدی ره قانون عشق را
دیگر ز چنگ کی دهد آهنگ ناله را

غزل ۲

ز روی لطف بکن بوسه‌ای حواله ما
همین بس است ز وجه حسن نواله ما
ز تیر غمزه خدنگی بکن حواله ما
که این بس است ز خوان گرم نواله ما
چو دور جام وصالش به کام ما نبود
سزد که پرشود از خون دل پیاله ما
به خون دیده نوشتیم نامه‌ای بر دوست
بود که دل شودش نرم زین رساله ما
ز بس که شعله‌ا هم می‌رود به فلک
ملک به چرخ در آمد ز آه و ناله ما
ز شاهدی سخن دلپذیر^(۱) خواهد ماند
به یادگار همین بس بود سلاله ما

دیوان فارسی
شاهدی

۱- در نسخه «دلیزیر» آمده است.

  غزل ۲۳ بسم نبود که زلفت به قصد دین برخاست سیاه خط تو هم ناگه از کمین برخاست ز بس که موی میان تو در خیال من است چو نال شد تن از او ناله حزن برخاست به اعتدال قد دلربای تو نرسید اگر چه سرو به صد سال از زمین برخاست چو گرد ماه ز مشکین کلالة نمود لاله بنفشه ترش از برگ یاسمین برخاست ز رشک قد تو رضوان بسوخت طوبی را چو دید سرو قد تو از زمین برخاست چو دید بر قد دلبر قیای شاهی را ز جان شاهی آواز آفرین برخاست ۲۹ دیوان فارسی شاهی	 غزل ۲۲	 ۴۸ دیوان فارسی شاهی
۱- کاتب در واژه «فشانت» زیر «نت»، «ست» نیز نوشته است.		

Ek 2. Örnek içerik